

EKONOMISK KARTLÄGGNING

Fångad i fattigdom?

INKOMSTER OCH UTGIFTER FÖR VUXNA PERSONER
MED INTELLEKTUELL FUNKTIONSNEDSÄTTNING

UPPDATERAD ÅR 2022

INNEHÅLL

Förord.....	4
Inledning.....	5
Bakgrund och syfte.....	6
Avgränsning.....	7
Disposition.....	9
Kartläggning av inkomster.....	10
Inkomster.....	10
Arv och gåvor.....	10
Försäkringar.....	10
Aktivitetsersättning.....	10
Sjukersättning.....	11
Garantipension.....	11
Statligt bostadstillägg.....	12
Kommunalt bostadsbidrag för personer med funktionsnedsättning.....	14
Omvårdnadsbidrag.....	14
Merkostnadsersättning för vuxna.....	15
Förlängt barnbidrag.....	16
Särskild ersättning för kostnader i samband med aktiviteter.....	16
Habiliteringsersättning.....	16
Ekonomiskt stöd till arbete.....	17
Studiemedel för den som har en funktionsnedsättning.....	18
Ekonomisk försörjningsstöd.....	18
Kartläggning av kostnader.....	19
Statliga avgifter.....	19
Läkemedel.....	19
Sjukvård.....	19
Tandvård.....	19
Kommunala avgifter.....	19
Resor till och från daglig verksamhet.....	20
Färdtjänstresor.....	20
Kommunal sjukvård och hemsjukvård.....	21
Gränsdragning mellan s.k. egenvård och hälso- och sjukvård.....	21
Hyra för bostad.....	22
Arvode för god man eller förvaltare.....	23

Övriga kostnader.....	23
Analys och ställningstaganden.....	24
Slutsatser.....	24
Budget 2022 med "skäliga" levnadskostnader för en person ca 25 år.....	25
Rättsliga definitioner.....	27
Merkostnader.....	27
Förbehållsbelopp.....	27
Förbehållsbelopp enligt LSS.....	27
Förbehållsbelopp enligt socialtjänstlagen.....	28
Utredningar om det ekonomiska läget.....	29

FÖRORD

Regering och riksdag måste ta ett helhetsgrepp om ekonomin

FUB har varje år sedan 2014 uppdaterat rapporten "Fångad i fattigdom?" med syfte att redogöra för den ekonomiska situationen för personer med intellektuell funktionsnedsättning. Rapportens innehåll har utvecklats genom åren men slutsatsen har alltid varit densamma – de statliga ersättningarna är inte anpassade till den ekonomiska verkligheten. Konsekvensen blir en ofta livslång fattigdom och därigenom bristande delaktighet i samhället.

FUB och funktionsrättsrörelsens kamp för ekonomisk jämlikhet för personer med intellektuell funktionsnedsättning ledde hösten 2021 till att riksdagen fattade flera positiva beslut. Nivåerna i både sjuk- och aktivitetsersättningen och bostadstillägget höjdes, samtidigt som skatten på ersättningarna sänktes.

Det är bra, men tyvärr försvinner en stor del av höjningen till kommunerna. Genom höjningen kommer många personer själva behöva betala hela eller delar av arvodet till god man och förvaltare. Det finns också en risk för att enskilda får höjda avgifter för kommunala insatser enligt socialtjänstlagen. Det innebär att stora delar av den ökning av disponibel inkomst som riksdagen avsåg uteblir och i stället omfördelas resurser från staten till kommunerna.

FUB har länge, genom skrivelser, uttalanden och remissvar, påpekat att det ekonomiska systemet är svåröverskådligt och osammanhängande. Flertalet statliga utredningar har haft i uppdrag att se över specifika frågor, till exempel merkostnader i LSS-bostäder och rätten till sjuk- och aktivitetsersättning. Däremot har ingen utredning gjort en helhetlig översyn med syfte att skapa långsiktig ekonomisk trygghet för personer med funktionsnedsättning.

Ett sådant helhetsgrepp, inklusive en analys av nivåerna i sjuk- och aktivitetsersättningen, är nödvändig för att Sverige ska uppfylla sina åtaganden enligt Funktionsrättskonventionen och Agenda 2030 att förhindra fattigdom för personer med intellektuell funktionsnedsättning.

På kort sikt kräver FUB följande förändringar:

- Sjuk- och aktivitetsersättningen ska indexeras för att följa löneutvecklingen
- Nya regler för bostadstillägget så att även personer med intellektuell funktionsnedsättning kan spara och ha en buffert
- Höjd gräns för när en person själv ska betala arvodet till sin gode man eller förvaltare

Anders Lago
Förbundsordförande, Riksförbundet FUB

INLEDNING

Personer som har en intellektuell funktionsnedsättning och är beroende av ersättning från socialförsäkringssystemet kan gå minus flera tusen kronor varje månad. Detta blir ofta inte synligt eftersom anhöriga många gånger väljer att täcka underskottet istället för att den enskilde ska söka ekonomiskt försörjningsstöd. I en del fall har anhöriga sparat ihop eller lämnat pengar i arv till personen med intellektuell funktionsnedsättning för att denna ska kunna ha ett gott liv, men då minskar det statliga bostadstillägget. Det innebär att personen varje månad måste ta av sina besparingar för att kunna betala hyran. Trots att lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) ger rätt till goda levnadsvillkor ser det faktiska förhållandet ut på detta sätt.

Vad är anledningen till att det ser ut så här?

Personer som har en intellektuell funktionsnedsättning och bor i en bostad med särskild service enligt LSS har låga inkomster och små möjligheter att påverka sin ekonomiska situation. Behovet av stöd och hjälp medför att valfriheten vad gäller bostadens läge och pris är mycket begränsad för dessa personer, som också är beroende av de sociala ersättningssystemen för sin försörjning. Det kommunala självstyret medför att utgifterna för den enskilde personen kan se olika ut beroende på var man bor i landet. Den inom handikappolitiken rådande principen om merkostnader är urholkad vad gäller boendekostnaden. Merkostnadsprincipen innebär att den som har en funktionsnedsättning inte ska ha extra kostnader till följd av sin funktionsnedsättning.

Kunskapsläget är bristfälligt, vilket är oroväckande med hänsyn till att de personer

som drabbas många gånger inte har förmåga att göra sina röster hörda. Det finns ingen statistik över hyornas storlek vad gäller bostäder med särskild service enligt LSS. Det finns inte heller någon statistik över hur och om kommunerna kompenserar ekonomiskt för enskilda personers ekonomi. Trots att flera utredningar från både statligt och kommunalt håll visar på den dåliga ekonomin, och trots att Socialstyrelsen har uppmanat regeringen att göra en ekonomisk översyn, har ingenting hänt.

Möjligheten till delaktighet och tillgång till samhällslivet, för FUB:s medlemmar som har en intellektuell funktionsnedsättning, försvåras av både funktionsnedsättningen och den dåliga ekonomiska situationen. Det är således av stor betydelse för FUB att konkreta åtgärder vidtas för att förbättra situationen. Därför har FUB sammanställt den här rapporten över livsvillkoren och det rättsliga läget.

BAKGRUND OCH SYFTE

Vid FUB:s förbundsstämma 2012 beslutade stämman i enlighet med förbundsstyrelsens förslag att bifalla en motion rörande medborgarlön. Motionärens önskemål var att FUB skulle utreda möjligheten att införa en form av medborgarlön för personer med intellektuell funktionsnedsättning i stället för att de är beroende av olika former av bidrag. Förbundsstämman beslutade att ge förbundsstyrelsen i uppdrag att aktivt arbeta med den ekonomiska situationen utifrån ett helhetsperspektiv för vuxna med intellektuell funktionsnedsättning. Den befintliga kommittén för Arbete och Daglig verksamhet fick uppdraget, i vilket även frågan om medborgarlön skulle ingå. Resultatet av utredningen skulle presenteras under 2014.

Med anledning av uppdragets omfattning; d.v.s. ett helhetsgrepp över ekonomin, föreslog kommittén för Arbete och Daglig verksamhet att uppdraget skulle överföras till en särskilt tillsatt arbetsgrupp. Förbundsstyrelsen valde att tillsätta en särskild arbetsgrupp sommaren 2013. Förutom författaren till motionen, Roger Lindblom, tillika ordförande i FUB Mölndal utsågs följande personer till gruppen; Harald Strand, länsordförande i Stockholm och ansvarig för bloggen "Reclaim LSS", Anne Leffler, ledamot i förbundsstyrelsen samt två handläggare från förbundskansliet i Stockholm; Kia Mundebo, ombudsman och Elisabeth Langran, förbundsjurist.

Kunskapsläget vad gäller de ekonomiska villkoren för personer med intellektuell funktionsnedsättning är dåligt. Ingen har tidigare gjort någon ekonomisk översikt. FUB är emellertid medveten om den dåliga ekonomi som många av medlemmarna har och det faktum att många går minus varje månad. Att många anhöriga skjuter till pengar för att täcka underskottet är välkänt i FUB, men inte i samhället i övrigt. Den enskildes dåliga ekonomi blir osynlig eftersom de anhörigas tillskott gör att de inte behöver söka försörjningsstöd, och de anhörigas ekonomi drabbas hårt. Det är därför av stor vikt för FUB att kunskaperna om de ekonomiska villkoren ökar och att adekvata intressepolitiska åtgärder vidtas, så att de ekonomiska villkoren förbättras för medlemmarna. Ekonomin påverkar i allra högsta grad möjligheten att delta i och få tillgång till samhällslivet.

Funktionsnedsättningen i sig försvårar möjligheten att delta i samhällslivet och att få tillgång till det. Med en dålig ekonomi försämras därför möjligheterna ytterligare.

Redan 2003 påtalade FUB den allvarliga ekonomiska situationen för Socialstyrelsen, som i sin tur uppmärksammade regeringen i två skrivelser. Under LSS-utredningens arbete lämnade FUB många bidrag till kommittén. Det lämnades t.ex. underlag om den dåliga ekonomiska situationen för medlemmarna. Detta ledde fram till vissa förslag, men inga konkreta åtgärder vidtogs. FUB bidrog även med konkreta exempel på enskildas ekonomi under "Brist på brådska"-utredningens arbete. Tyvärr fick inte heller dessa förslag från "Brist på brådska" något genomslag. Redan för flera år sedan stod det således klart att det behövdes förändringar. Sedan dess har situationen blivit sämre.

AVGRÄNSNING

I Sverige finns det ca 50 000 personer med en diagnostiserad intellektuell funktionsnedsättning.¹ För att få diagnosen lindrig intellektuell funktionsnedsättning är kravet 70 i IQ. Om man har lägre IQ tillhör man någon av de två övriga diagnosgrupperna; måttlig eller grav intellektuell funktionsnedsättning. Utöver måttet på IQ, måste det finnas svårigheter med adaptiv förmåga inom minst två av följande områden; praktiska-, sociala-, samt akademiska färdigheter.²

Inom FUB finns dels personer som har en intellektuell funktionsnedsättning, dels deras anhöriga. Bland de medlemmar som själva har en intellektuell funktionsnedsättning finns en stor variation. Det finns de som har ett enklare förvärvsarbete, bor i en egen lägenhet med viss hjälp från kommunen eller anhöriga.

Det finns de som har flera funktionsnedsättningar och är beroende av samhällets insatser dygnet runt i form av särskilt boende, tillrättalagd sysselsättning och ekonomiska bidrag från socialförsäkrings-systemet för sin försörjning. Behovet av insatser beror till största delen på graden av intellektuell funktionsnedsättning och förekomsten av ytterligare funktionsnedsättningar.

Gemensamt för personer som har en intellektuell funktionsnedsättning är att de ekonomiska förutsättningarna är dåliga, och möjligheterna att påverka dem är små. FUB bedömer att personer som har en lindrig intellektuell funktionsnedsättning är låginkomsttagare i de fall de har en förvärvsinkomst, medan personer som har en måttlig eller grav intellektuell funktionsnedsättning är helt och hållet beroende av ekonomiska bidrag för sin försörjning.

¹ Informationen är hämtad från www.funke.com

² Svårigheter med adaptiv förmåga innebär att man har svårt att fungera i vardagen.

En bidragande orsak till de bristande kunskaperna rörande personer med intellektuell funktionsnedsättning och deras livsvillkor är det faktum att personer som har en intellektuell funktionsnedsättning har svårigheter att delta i enkäter och andra former av undersökningar.³ En annan orsak kan vara att det rör sig om en marginell grupp på ca 50 000 personer. En liten grupp, som inte själva har förmåga att göra sina röster hörda, till skillnad mot t.ex. det stora antalet pensionärer. Det har visat sig att ålderspensionärer med låg inkomst har fått kompensation för jobbskatteavdragen medan vår grupp fortfarande betalar högst skatt.

Personer som har en intellektuell funktionsnedsättning har rätt att söka de insatser som är uppräknade i lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS).⁴ Denna lag stiftades 1994 med det övergripande målet, att ge bl.a. personer som har en intellektuell funktionsnedsättning möjlighet att leva som andra. För att möjliggöra detta tillkom bl.a. möjligheten att få bo i bostad med särskild service och att få delta i sysselsättning om man saknar förvärsarbete eller studerar. Mera hemlika miljöer och meningsfull sysselsättning ersatte institutionerna.

År 2020 bodde 28 592 personer i bostad

³ SOU 2008:77, s. 222 "Emellertid finns få studier som specifikt har undersökt levnadsförhållanden för personer med stöd enligt LSS eller LASS. Metodologiskt har det inte varit okomplicerat att genomföra studierna, som till stor del avsett personer med omfattande kognitiva och kommunikativa funktionshinder. I några fall har svarsfrekvenserna blivit låga".

⁴ Lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade. 11 § i denna lag uppräknas de tre olika personkretsarna som omfattas av lagen och i 9§ uppräknas de 10 olika insatserna varav bostad med särskild service och daglig verksamhet är två.

med särskild service för vuxna enligt LSS.⁵

Hur många av dessa personer som har en intellektuell funktionsnedsättning saknas det uppgifter om.⁶ Det finns personer som bor kvar hemma i sitt föräldrahem i många år. Det finns också personer som har en intellektuell funktionsnedsättning samt andra funktionsnedsättningar som bor i egen lägenhet med personlig assistans eller personer med lindrig intellektuell funktionsnedsättning som har stödinsatser genom socialtjänstlagen i form av s.k. boendestöd.

Hur många av FUB:s medlemmar som bor i egen lägenhet med eller utan stödinsatser saknas det dessvärre uppgifter om, men ekonomigruppen tror ändå att merparten av FUB:s vuxna medlemmar som har en intellektuell funktionsnedsättning inte bor i egen lägenhet utan i en bostad med särskild service enligt LSS. De vanligaste insatserna för den personkrets som FUB:s medlemmar tillhör i LSS är nämligen daglig verksamhet, bostad med särskild service samt kontaktperson.⁷

Det stora antalet vuxna medlemmar inom FUB som har en intellektuell funktionsnedsättning är således beroende av ekonomiska bidrag för sin försörjning och bor inte i egen lägenhet. Av detta skäl behandlar rapporten främst de medlemmar som bor i en gruppboende.

⁵ Socialstyrelsens rapport: "Statistik om insatser enligt LSS 2020".

⁶ I samma personkrets som personer med intellektuell funktionsnedsättning ingår i enligt 1 § LSS finns även personer med autism eller autismspektrumtillstånd.

⁷ Socialstyrelsens rapport: "Statistik om insatser enligt LSS 2018".

DISPOSITION

Rapporten är uppdelad i sex delar:

- 1** INLEDNING OCH SAMMANFATTNING
- 2** KARTLÄGGNING AV INKOMSTER
- 3** KARTLÄGGNING AV KOSTNADER
- 4** ANALYS OCH SLUTSATSER
- 5** RÄTTSLIGA DEFINITIONER
- 6** UTREDNINGAR OM DET EKONOMISKA LÄGET

KARTLÄGGNING AV INKOMSTER

INKOMSTER

I denna rapport används begreppet inkomster. Med detta begrepp menas alla former av ekonomiska inkomster och ersättningar en enskild person med en intellektuell funktionsnedsättning kan tänkas ha.

Arv och gåva

Arv och gåvoskatten är numera avskaffad. Det är inte heller någon inkomstskatt på arv eller gåvor. Däremot kan ett arv eller en gåva ha betydelse för beräkningen av det statliga bostadstillägget eftersom man ser till om personen har en förmögenhet.

Försäkringar

Det finns försäkringsbelopp som betalas ut från en kapitalförsäkring. Det betyder att försäkringen betalats med skattade pengar. Då ingår beloppet i förmögenheten men betraktas inte som inkomst, det vill säga jämställd med arv eller gåva.

Utbetalning från pensionsförsäkring är att jämställa med vilken inkomst som helst, det vill säga påverkar bidrag där personens inkomst har betydelse för hur stort bidrag som ska betalas ut.

Aktivitetsersättning

Aktivitetsersättning är en statlig ersättning som man kan få mellan 19-29 år. Den som bedöms ha en nedsatt arbetsförmåga har rätt till denna ersättning. Det är Försäkringskassan som handlägger denna ersättning. Man kan även få den vid förlängd skolgång, t.ex. om man går i skolan längre än vad som är vanligt. I så fall får man aktivitetsersättning istället för studiebidrag.

Aktivitetsersättningens nivå varierar beroende på ålder. År 2022 får en person under 21 år 9 982 kr/månad i form av garantiersättning. En 29-åring får 10 988 kr/månad i garantiersättning. Ersättningen är skattepliktig. Nivåerna påverkas inte om en person har kapital eller andra tillgångar.

Ersättningen kan fås i fyra olika nivåer beroende på hur stor arbetsförmåga individen anses ha:

- Hel ersättning – ingen arbetsförmåga alls
- 75 % ersättning vid 25 % arbetsförmåga
- 50 % ersättning vid 50 % arbetsförmåga
- 25 % ersättning vid 75 % arbetsförmåga.

Sjukersättning

För den som har fyllt 30 år och bedöms ha en varaktigt nedsatt arbetsförmåga finns sjukersättning, vilken handläggs av Försäkringskassan. För att få sjukersättning måste man vara mellan 30 och 64 år gammal. Sjukersättningen är uppbyggd enligt samma system som aktivitetsersättningen och betalas också ut i fyra olika storleksordningar beroende på arbetsförmåga. Hel sjukersättning i form av garantiersättning år 2022 är 11 190 kronor/månad före skatt.

Ersättningen är skattepliktig. Nivåerna påverkas inte av om en person har kapital eller andra tillgångar.

Garantipension

Garantipension kan man få från det år man fyller 65 år. Det är en minimipension som man får om man inte har arbetat och tjänat in pension. Hel garantipension år 2022 för en ogift person uppgår till 8 779 kronor/månad och till 7 853 kronor/månad för en gift person. Det är en skattepliktig inkomst.

Aktivitetsersättning, sjukersättning och garantipension 2022

Ålder	Belopp före skatt	Skatt enl. tabell ⁸	Belopp efter skatt
Före 21 års ålder	9 982	1 288	8 694
Mellan 21 och 23 år	10 183	1 327	8 856
Mellan 23 och 25	10 385	1 366	9 019
Mellan 25 och 27	10 586	1 405	9 181
Mellan 27 och 29	10 787	1 444	9 343
Mellan 29 och 30	10 988	1 483	9 505
Mellan 30 och 65	11 190	1 523	9 667
Från 65 och uppåt	8 779	922	7 857

⁸ Skatt enligt tabell 29.

STATLIGT BOSTADSTILLÄGG

Man kan få bostadstillägg från Försäkringskassan om man har sjuk- eller aktivitetsersättning. Bidragets storlek beror dels på hur stora kostnader man har för sitt boende, dels på hur stora inkomster man har. Den som är ensamstående kan få som mest 6 550 kr per månad. Det motsvarar 96 procent av bostadskostnaden upp till 5 000 kr och 70 procent av bostadskostnaden mellan 5 000 och 7 500 kr.

Pensionärer har möjlighet att få tillägg upp till 6 990 kr/månad.

När beräkningen ska göras tar Försäkringskassan hänsyn till kapital och andra inkomster, vilket får som konsekvens att tillägget kan reduceras. Taket för förmögenhet är 100 000 kronor. Därefter reduceras bostadstillägget. Kontanta medel upp till 25 000 kronor är fribelopp och räknas inte med i de 100 000 kronorna.

Kortfattat kan man säga att reglerna ser ut så här: För den som är ogift är förmögenhetstillägget 15 % på den del av förmögenheten som överstiger 100 000 kronor. För den som är gift är gränsen 200 000 kronor.

Tillgångar som räknas med är:

- privat bostadsfastighet och bostadsrätt som inte är den bostad man bor i
- 80 % av kursen för aktier, fondandelar och övriga värdepapper
- kontanter och tillgångar på bankkonto som sammanlagt överstiger 25 000 kr
- kapitalförsäkringar
- fordran i pengar
- Inkomst av kapital drar också ner bostadstillägget.

Reglerna för det statliga bostadstillägget har tydliga inlåsningseffekter för personer med sjuk- och aktivitetsersättning. Gränserna för tillgångar gör det svårt att spara pengar och ha en buffert, liksom att delta i projekt mot arvode. Risken att bli återbetalningsskyldig för tidigare utbetalningar blir därför ett hinder för personer med intellektuell funktionsnedsättning att delta i samhället och bidra med sina kunskaper och erfarenheter.

Nedan följer ett autentiskt exempel på hur ett under flera år uppbyggt pengakapital kan påverka en enskild individs ekonomi negativt:

Kalle är i 40-årsåldern och har sedan förlossningen en CP-skada och svårbehandlad epilepsi. Han har en intellektuell funktionsnedsättning och befinner sig på ungefär en fyra-sexårings nivå. Han behöver ständig tillsyn och hjälp med det mesta.

Kalles föräldrar började spara pengar till honom så fort han kommit till världen. Pengarna var tänkta som en säkerhetsbuffert för eventuella framtida politiska beslut. De var avsedda att säkra att han skulle få leva ett så bra liv som möjligt trots att han är beroende av dyra mediciner, specialistläkarvård, ständig tillsyn och särskilt boende.

Pengarna var också avsedda för Kalle någon gång skulle kunna få en guldkant på tillvaron. Kalle ärvde också en summa pengar från en anhörig som ville trygga hans framtid.

Vad föräldrarna och den anhörige inte visste var att bostadsbidraget minskar eller helt uteblir om man har en förmögenhet. Den summa Kalles föräldrar sparade ihop och arvet han fick för att få möjlighet till ett gott liv, krymper nu för varje månad. Kalle går 2 759 kr back per månad trots att han har en förhållandevis låg hyra. Om cirka 6 år är pengarna slut.

Kommunalt bostadsbidrag för personer med funktionsnedsättning

Innan det statliga bostadstillägget kom till 1995 var det kommunerna som hade ansvarat för detta bidrag sedan drygt 40 år tillbaka.⁹ Det kommunala bostadsbidraget finns inte längre kvar i lagen och det finns därför inte längre någon skyldighet för kommunerna att besluta om ett sådant bidrag. Hur många kommuner som har utformat ett särskilt bostadsbidrag för personer med funktionsnedsättning eller annat sätt att kompensera ekonomiskt är ovisst. SKL har ingen statistik över detta. Urvalet i den undersökning som SKL gjorde 2012 var litet och det vore därför önskvärt med en mer heltäckande bild.¹⁰

Omvårdnadsbidrag

Föräldrar till barn med funktionsnedsättning kan ansöka om omvårdnadsbidrag (tidigare vårdbidrag). Bidraget baseras på den omvårdnad och tillsyn som barnet behöver utöver de behov som barn i samma ålder utan funktionsnedsättning har. Omvårdnadsbidraget ges på fyra nivåer och är skattepliktigt.

För 2022 är nivåerna:

- 2 516 kr/månad (en fjärdedel)
- 5 031 kr/månad (halvt)
- 7 547 kr/månad (tre fjärdedelar)
- 10 063 kr/månad (helt)

Merkostnadsersättning för barn

Föräldrar till barn med funktionsnedsättning kan få merkostnadsersättning för kostnader som beror på barnets funktionsnedsättning och är utöver vad som är vanligt för barn i samma ålder. Gränsen för att få merkostnadsersättning år 2022 är att personen ska ha merkostnader på minst 12 075 kr/år. Ersättningen är inte skattepliktig.

Ersättningsnivåerna år 2022 är:

- 1 208 kr/månad om man har merkostnader på 12 075 kr/år
- 1 610 kr/månad om man har merkostnader på 16 905 kr/år
- 2 013 kr/månad om man har merkostnader på 21 735 kr/år
- 2 415 kr/månad om man har merkostnader på 26 565 kr/år
- 2 818 kr/månad om man har merkostnader på 31 395 kr/år

⁹ Proposition 2000/01:140

¹⁰ "Hyresnivåer i särskilda boenden", SKL 2013

Merkostnadsersättning för vuxna

Vuxna personer som har merkostnadsersättning till följd av sin funktionsnedsättning kan få merkostnadsersättning (tidigare handikappersättning)

Från 1 januari 2019 ersätts handikappersättningen med merkostnadsersättning för vuxna personer som har merkostnader till följd av sin funktionsnedsättning. Gränsen för att få merkostnadsersättning år 2022 är att personen ska ha merkostnader på minst 12 075 kr/år. Ersättningen är inte skattepliktig.

Ersättningsnivåerna år 2022 är:

- 1 208 kr/månad om man har merkostnader på 12 075 kr/år
- 1 610 kr/månad om man har merkostnader på 16 905 kr/år
- 2 013 kr/månad om man har merkostnader på 21 735 kr/år
- 2 415 kr/månad om man har merkostnader på 26 565 kr/år
- 2 818 kr/månad om man har merkostnader på 31 395 kr/år

Kritik mot omvårdnadsbidraget

Inspektionen för socialförsäkringen (ISF) har granskat införandet av omvårdnadsbidraget.¹¹ ISF konstaterar att det saknas en definition av föräldraansvar, vilket leder till oförutsebara och rättsosäkra beslut. Det framgår också att det har blivit svårare att beviljas helt och halvt bidrag, jämfört med vårbidraget.

¹¹ Från vårbidrag till omvårdnadsbidrag - En granskning av de reformerade stöden till personer med funktionsnedsättning, ISF 2021

Förlängt barnbidrag

När ett barn går i grundskola, grundsärskola, gymnasiesärskola eller specialskola efter 16 års ålder har eleven rätt till förlängt barnbidrag. Detta bidrag betalas ut automatiskt.

Särskild ersättning för kostnader i samband med aktiviteter

Försäkringskassan kan bevilja särskild ersättning för kostnader för aktiviteter som den enskilde delar i och som kan antas ha en gynnsam inverkan på personens sjukdomstillstånd eller fysiska eller psykiska prestationsförmåga.¹² Denna ersättning kan endast betalas ut till personer som har aktivitetsersättning. När en person fyller 30 år kan privatekonomin bli ännu mer ansträngd, när det inte längre ges möjlighet till ersättning för aktiviteter.

Habiliteringsersättning

När man deltar i daglig verksamhet kan man få habiliteringsersättning från sin kommun. Denna form av ersättning är en frivillig kommunal ersättning. Om det finns habiliteringsersättning i en kommun är ersättningen mycket låg och påverkar inte den enskildes ekonomiska förutsättningar nämnvärt. Ersättningen ligger ofta på mellan 30–50 kronor/dag om personen är på den dagliga verksamheten på heltid. Vid färre närvarotimmar minskas habiliteringsersättningen. Genomsnittligt antal dagar per månad uppskattar vi till 22 dagar. Den högsta ersättningen blir då 1 100 kronor/månad (22*50), den minsta 660 kr/månad (22*30). Socialstyrelsen kartlade kommunernas habiliteringsersättning i sina Öppna jämförelser 2017 och fann då att nästan 9 av 10 kommuner (88 procent) betalade habiliteringsersättning vid deltagande i daglig verksamhet enligt LSS.

Sedan 2018 har Socialstyrelsen tilldelats 350 miljoner kronor per år för att fördela till kommunerna för att stimulera dem i arbetet med habiliteringsersättningen. Syftet är att öka motivationen att delta i daglig verksamhet och uppmuntra fler kommuner att införa habiliteringsersättning eller höja en låg ersättningsnivå. På Socialstyrelsens webbplats finns information om hur mycket pengar varje har rekviderat och använt.¹³

¹² 33 kap. 21-23 § Socialförsäkringsbalken

¹³ <https://statsbidrag.socialstyrelsen.se/kommuner/statsbidrag-for-habiliteringsersattning/>

Ekonomiskt stöd till arbete

Det finns olika former av stöd till arbete, men samtliga riktar sig till arbetsgivaren och kommer inte den enskilde till godo i form av pengar. De olika stödformerna är; lönebidrag, utvecklingsanställning, trygghetsanställning, skyddat arbete och personligt biträde.

Studiemedel för den som har en funktionsnedsättning

Det går inte att kombinera aktivitets- och sjukersättning på studier. Man är i stället hänvisad till att ansöka om studiemedel via Centrala Studiestödsnämnden (CSN). Detta kan vara problematiskt för dem som inte har möjlighet att få ett avlönat arbete och inte kommer ha möjlighet att betala av eventuella studielån.

Särskild utbildning för vuxna (Lärvux eller Särvox) berättigar inte till studiemedel via CSN. Det är därför viktigt att Försäkringskassan är medveten om att studier på denna nivå inte innebär en arbetsförmåga som medför att man inte har rätt till sjuk- och aktivitetsersättning.

Ekonomiskt försörjningsstöd

Varje år fastställer regeringen den riksnorm som ska gälla för landets kommuner vid beräkning av det ekonomiska biståndet enligt SoL. Biståndet ska täcka det man behöver för sin livsföring. För 2022 är detta belopp: 4 250 kronor/månad för ensamstående.¹⁴

I denna norm ingår följande poster:

- Livsmedel
- Kläder och skor
- Fritid och lek
- Hygien
- Förbrukningsvaror
- Dagstidning
- Telefon

Tidigare ingick TV-avgiften i normen. Från och med 1 januari 2019 tas avgiften i stället ut som en skatt och ingår inte längre i normen. Den som har en beskattningsbar förvärvsinkomst som är lägre än 132 990 kr/år betalar 1 procent av inkomsten.

Riksnormen på 4 250 kr/månad är troligen inte en adekvat norm för en de personer som till följd av en funktionsnedsättning har både högre kostnader och lägre inkomster. Det ekonomiska försörjningsstödet är tänkt att vara ett kortvarigt stöd.

¹⁴ Källa: www.socialstyrelsen.se

Konsumentverket gör varje år en beräkning av vad som är rimliga kostnader för hushåll. De utgår varken från någon lyxnivå eller miniminivå utan snarare en rimlig nivå, och kommer då fram till ett belopp på 7 590 kr/månad. I detta belopp är emellertid inte luncherna inräknade, varför beloppet är ännu högre i verkligheten. Beräkningarna bygger på att man inte har några funktionsnedsättningar eller sjukdomar som innebär extra utgifter för till exempel hjälpmedel eller mediciner.

FUB-föreningen i Täby i Stockholm har tagit fram ett exempel på hur intäkter och kostnader kan se ut för en 25-åring som bor i gruppbofastad.¹⁵ Aktivitetsersättningen för en 25-åring år 2022 är 10 385 kr före skatt. Den genomsnittliga hyran för en LSS-bostad i Täby 2022 är 7 800 kr.

Kostnaderna för personen i exemplet utgår från Konsumentverkets budget. Utöver det tillkommer exempelvis kostnader för färdtjänst.

Trots bostadstillägget på 6 550 kronor hamnar personen i exemplet på minus 1 495 kronor per månad.

¹⁵ Se den fullständiga tabellen på sidan 25

KARTLÄGGNING AV KOSTNADER

I denna rapport används olika begrepp för de olika utgifter som en vuxen person med en intellektuell funktionsnedsättning kan tänkas ha: statliga avgifter, kommunala avgifter, hyra samt övriga kostnader.

Statliga avgifter

Gemensamt för de statliga avgifterna är att de är lika stora över hela Sverige.

Läkemedel

Kostnader för läkemedel upp till högkostnadsskyddet på 2 400 kronor/ år. Detta högkostnadsbelopp borde i högre utsträckning än för befolkningen i stort vara en vanligare förekommande kostnad. Av tidigare studier framgår det nämligen att personer med funktionsnedsättningar konsumerar mer läkemedel än befolkningen i övrigt.¹⁶

Sjukvård

Kostnader för besök inom hälso- och sjukvården är upp till högkostnadsskyddet på 1 200 kronor/år.

Tandvård

Tandvårdskostnader för personer som tillhör LSS ingår i högkostnadsskyddet för sjukvård; 1 200 kronor/år. Detta ser vi som ett exempel på hänsynstagande till merkostnadsprincipen eftersom personer med en funktionsnedsättning ofta har sämre tandhälsa än övriga befolkningen.

Kommunala avgifter

Enligt socialtjänstlagen (SoL) får kommunen ta ut avgifter för hemtjänst och dagverksamhet enligt SoL och för viss sjukvård enligt Hälso- och sjukvårdslagen (HSL).¹⁷ För liknande sociala tjänster, med vissa undantag, får kommunerna ta ut skäligen avgifter enligt grunder som kommunen bestämmer.¹⁸

¹⁶ Rapporten "Onödig hälsa? - hälsoläget för personer med funktionsnedsättning", s. 16, Statens Folkhälsoinstitut, 2008.

¹⁷ 8 kap. 5 § Socialtjänstlagen (2010:453) och 26 § 6 st. HSL

¹⁸ 8 kap. 2 § Socialtjänstlagen (2010:453)

Kommunen får inte ta ut avgift för den omvårdnad som ingår i insatsen bostad med särskild service enligt LSS. När kommunen tar ut en avgift är den skyldig att följa den s.k. självkostnadsprincipen. På grund av det kommunala självstyret kan således de kommunala avgifterna vara olika stora beroende på i vilken kommun man bor, men de får inte överstiga kommunens självkostnader.

Resor till och från daglig verksamhet

Av ett avgörande i dåvarande Regeringsrätten år 1996 framgår att resor till och från daglig verksamhet inte ingår i insatsen 9 § 10 LSS och därför finns det ingen skyldighet för kommunen att erbjuda kostnadsfria resor.¹⁹ Av detta följer att kommunen kan ta ut en avgift för dessa resor. I vissa kommuner är dessa resor avgiftsfria medan de i andra avgiftsbelagda. Avgifterna styrs då av självkostnadsprincipen i kommunallagen. De personer som inte har möjlighet att åka med allmänna kommunikationer har rätt till turbundna resor; färdtjänst för resor till och från den dagliga verksamheten. Denna lösning kan också vara ett sätt i en kommun att hantera resorna till och från den dagliga verksamheten. Följaktligen kan kostnaderna se olika ut i olika kommuner och därför slå olika hårt mot den enskildes ekonomi.

Färdtjänstresor

I 11 § i färdtjänstlagen står det att grunderna för avgift bestäms av kommunerna. Storlek och grund för avgiftsuttag skiljer sig därför åt mellan kommunerna. Nedan visas några exempel på avgifter för färdtjänst i olika kommuner våren 2021:²⁰

- Stockholm: 650 kronor/månad, vilket också är ett högkostnadsskydd (för dem som har aktivitets- eller sjukersättning).
- Malmö: 569 kronor/månad, vilket är ett fast pris för den som reser ofta.
- Göteborg: 832 kronor/månad, vilket är ett fast pris.
- Umeå: lägst 42 kronor/resa, inte fast pris, högkostnadsskydd till arbete/daglig verksamhet.
- Örebro: lägst 40 kronor/resa, månadskort till arbete, studier, daglig verksamhet

¹⁹ RÅ 1996 ref. 45

²⁰ Källa: sökning på respektive kommuns hemsida

Kommunal sjukvård och hemsjukvård

Enligt 18 § Hälso- och sjukvårdslagen är kommunen ytterst sjukvårdsansvarig för de personer som bor i bostäder enligt LSS. Enligt 24 § 1 HSL är det den medicinskt ansvariga sjuksköterskan (MAS:en) som ansvarar för "att det finns sådana rutiner att kontakt tas med läkare eller annan hälso- och sjukvårdspersonal när en patients tillstånd fordrar det". Det innebär en skyldighet för MAS:en att se till att det upprättas rutiner och att personalen känner till dem. Ansvarer innebär däremot inte någon skyldighet att medicinskt bedöma när en enskild patients tillstånd fordrar att läkarkontakt tas.

Personer som har flerfunktionsnedsättningar kan behöva regelbunden sjukvård och långvarig sjukvård. Eftersom det kan vara svårt att ta sig till vårdcentralen för vård, kan de därför bli hänvisade till den avgiftsbelagda kommunala sjukvård som erbjuds.

Den kostnad som uppkommer till följd av hemsjukvården ryms inte inom sjukvårdens högkostnadsskydd på 1 200 kronor/år.

I stället ingår kostnaderna högkostnadsskyddet för omsorgsavgifter enligt socialtjänstlagen. År 2022 får avgifterna uppgå till 2 170 kronor/månad.²¹ Till följd av detta kan således den enskildes kostnader för sjukvård bli betydligt högre än sjukvårdens högkostnadsskydd. Detta är ett tydligt exempel på när den enskildes funktionsnedsättning ger upphov till kostnader som måste bäras av den enskilde, i strid med merkostnadsprincipen.

Därutöver ska kommunen räkna med ett förbehållsbelopp när avgiften beräknas. Det belopp som är förbehållet den enskilde innan avgift får tas ut är boendekostnaden + riksnormen för ekonomiskt försörjningsstöd. Riksnormen är 4 250 kronor/månad 2022. En person som inte når upp till riksnormen kan inte utkrävas någon avgift av kommunen, men är å andra sidan hänvisad till försörjningsstöd. Det finns ingen kartläggning över hur avgifter för hemsjukvård hanteras i kommunerna.

Gränsdragningen mellan s.k. egenvård och hälso- och sjukvård

I en bostad med särskild service enligt LSS ingår omvårdnad. I omvårdnad ingår inte hälso- och sjukvård. Så länge den enskildes behov ryms inom begreppet "omvårdnad" ingår det i insatsen och den enskilde ska inte ha några kostnader för hjälpen. Om det däremot rör sig om hälso- och sjukvårdsinsatser blir hjälpen föremål för avgifter.²²

²¹ 8 kap. 5-6 §§ SoL (2010:453)

²² 8 kap. 5 § SoL (2010:453)

Enligt Socialstyrelsens föreskrifter är det inte hälso- och sjukvård om personen kan utföra det själv eller med hjälp av någon annan.²³ Krävs det kvalificerad sjukvårdskunskap är det däremot hälso- och sjukvård. FUB märkte tidigare en tendens att kommuner betraktade egentlig s.k. egenvård som hälso- och sjukvård för att på så sätt kunna avgiftsbelägga den hjälp som gavs till den enskilde. Under våren 2013 har Socialstyrelsen förtydligat sina föreskrifter så att det tydligare framkommer att prövningen av om en åtgärd är att betrakta som egenvård eller inte ska göras av ansvarig läkare och utföras på samma sätt som all annan egenvårdsbedömning; d.v.s. om personen eller med hjälp av någon annan kan utföra insatsen.²⁴ Dock kvarstår kostnader för hjälp som är att betrakta som hälso- och sjukvård, med den begränsning som den kommunala självkostnadsprincipen innebär. Sådant tillfälligt behov av hälso- och sjukvård, till skillnad mot hemsjukvård som är mer långvarig, ingår inte heller i högkostnadsskyddet för sjukvård på 1 200 kronor/år. Hur vanligt det är att personer som bor i gruppboende enligt LSS har kostnader för hemsjukvård är inte kartlagt. Hur kommunerna tar ut avgifter är också oklart. Det skulle vara intressant att veta om det oftast görs en individuell bedömning utifrån Socialstyrelsens föreskrifter eller om kommunen tar ut en generell avgift. Det skulle också vara intressant att veta hur höga kostnaderna vanligtvis är.

Hyra för bostad

Det var 27 588 personer som 2018 var beviljade insatsen bostad med särskild service för vuxna.²⁵ Dessa personer betalar hyra och inte avgift för sin bostad. Hyrorna i LSS-bostäder varierar beroende på var man bor i Sverige, hur stor yta bostaden har och vilka utrymmen som räknas med i hyresunderlaget (d.v.s. gemensamhetsutrymmen eller inte). I storstäder, där tomtpriserna är högre, blir hyrorna högre än i glesbygden. I SKL:s rapport framgår det att 18 % av personer som bor i särskilda boenden enligt SoL och LSS är hänvisade till att söka ekonomiskt försörjningsstöd för sin långsiktiga försörjning.²⁶ Eftersom boendekostnaden är den största utgiftsposten och den enskilde inte kan påverka denna kostnad, är det oroväckande att så många är hänvisade till det yttersta trygghetsnätet som är tänkt att vara en akut och kortvarig stödinsats från samhället. Det saknas uppgifter om hur hyrorna ser ut i kommunerna.

²³ 8 kap. 5-6 §§ SoL (2010:453)

²⁴ SOSFS 2009:6

²⁵ Socialstyrelsens rapport: "Statistik om insatser enligt lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade 2017"

²⁶ "Hyresnivåer i särskilda boenden", Sveriges Kommuner och Landsting, 2013

Arvode för god man eller förvaltare ²⁷

De medlemmar inom FUB som inte själva klarar av att sköta sin ekonomi, tillvarata sin rätt och sörja för sin person kan få en god man eller förvaltare (ställföreträdare) utsedd av överförmyndaren i den kommun personen är bosatt. Att ha ställföreträdare kan vara förknippat med kostnader under förutsättning att denne begär arvode. På följande sätt beräknas arvodet till god man:

Om huvudmannens banktillgodohavanden överskrider två (2) prisbasbelopp (95 200 kronor 2021) betalar huvudmannen arvodet själv ner till gränsen två prisbasbelopp. För huvudmannens skattepliktiga inkomster gäller motsvarande men där är gränsen 2,65 prisbasbelopp (126 140 kronor, 2021). Prisbasbeloppet år 2022 är 47 600 kronor.

Som skattepliktig inkomst räknas sjuk- och aktivitetsersättning. I och med 2022 års höjning av ersättningarna hamnar numera alla som har sjuk- och aktivitetsersättning över gränsen på 2,65 prisbasbelopp och får själva betala hela eller delar av arvodet. Den genomsnittliga kostnaden för arvode till god man eller förvaltare är 9 155 kronor per år.²⁸

På grund av reglerna i Föräldrabalken försvinner därför stora delar av den höjda sjuk- och aktivitetsersättningen till arvode, i stället för att innebära mer pengar i plånboken för den enskilde.

FUB har påtalat behovet av en lagändring i en skrivelse till socialförsäkringsminister Ardalan Shekarabi.

Övriga kostnader

Kostnader för mat skiljer sig åt beroende på om man äter hemlagad eller färdiglagad mat och om man tar med sig mat till den dagliga verksamheten eller om man får från kommunen till ett självkostnadspris. Matkostnaden kan med andra ord skilja sig betydligt beroende på hur kommunen eller det privata företaget har valt att ordna måltiderna. Det kan även finnas ökade kostnader för möbelslitage, klädslitage etc. som inte godkänns fullt ut i de fall man har merkostnadsersättning.

²⁷ Föräldrabalken (1949:381) 12 kap.

²⁸ Länsstyrelserna, se <https://overformyndarstatistik.lansstyrelsen.se/> (hämtad 2022-01-21).

²⁹ <https://www.fub.se/nyheter/brev-till-ministern-om-ekonomi/>

ANALYS OCH STÄLLNINGSTAGANDEN

Efter denna genomgång av inkomster och kostnader kan följande slutsatser dras.

Slutsatser

- De medlemmar som är hänvisade till ersättningar från socialförsäkringssystemet för sin försörjning har en dålig inkomstprognos. De har i stort sett samma ersättning hela livet igenom.
- Personer som bor i LSS-bostad har mycket små möjligheter att påverka sin ekonomiska situation genom att flytta till en bostad med lägre hyra eller förvärvsarbete.
- Eftersom merkostnadsprincipen inte tillämpas på hyror, och det statliga bostadstillägget inte har höjts i takt med hyornas storlek kan den disponibla inkomsten bli mycket låg.
- Kommunernas självstyre gör att avgifter ser olika ut beroende på var man bor i Sverige.
- Det finns ingen samordning mellan de olika statliga högkostnadsskyddet med undantag för tandvården.
- Hyornas storlek ser olika ut i landet och också ofta inom kommunerna.
- Det behövs en helhetlig översyn över det ekonomiska systemet för personer med sjuk- och aktivitetsersättning. Regelverket är snårigt och innehåller flera inlåsnings effekter som begränsar delaktighet och utveckling för personer med intellektuell funktionsnedsättning.

Alla människor kan någon gång i livet hamna i en ekonomisk kris och bli beroende av stöd från samhället. För FUB:s medlemmar handlar det emellertid inte om någon kortvarig period utan livet ut. Det som skiljer ut personer med intellektuell funktionsnedsättning från övriga befolkningen är att de både har begränsade möjligheter att höja sina inkomster och att sänka sina utgifter. Trots att FUB lyft fram detta problem till departement och Socialstyrelsen, har ingenting hänt. Trots att ett flertal utredningar under flera år visat på den ekonomiska utsattheten, har ingenting gjorts av staten för att förbättra livsvillkoren. Nu är det dags att konkreta åtgärder vidtas för att förbättra den ekonomiska situationen.

Möjligheten till delaktighet och tillgång till samhällslivet, för FUB:s medlemmar som har en intellektuell funktionsnedsättning, försvåras av både funktionsnedsättningen och den dåliga ekonomiska situationen. Det är således av stor betydelse för FUB att konkreta åtgärder vidtas för att förbättra situationen.

Budget 2022 med "skäliga" levnadskostnader för en person ca 25 år

Rev 2022-03-01

Inkomster

Aktivitetsersättning	10 385	Garantiersättning 23-25 år
Bostadstillägg	6 550	Maximalt bostadstillägg
Habiliteringsersättning	1 320	ca 22 dagar x 6 tim á 10kr/tim

Summa inkomster **18 255** **kr/mån**

Kostnader

Förbrukningsvaror	120	Skäliga levnadskostnader enligt Konsument verket
Hemutrustning inkl. dator	980	Skäliga levnadskostnader enligt Konsument verket
Media, telefon internet m.m.	1 470	Skäliga levnadskostnader enligt Konsument verket
Hemförsäkring stor stad	190	Skäliga levnadskostnader enligt Konsument verket
Förbrukning av hushållsel per månad	300	Skäliga levnadskostnader enligt Konsument verket

Livsmedel exkl. luncher	2 350	Skäliga levnadskostnader enligt Konsument verket
Arbetsluncher	950	Ca 220 dagar á 50 kr
Kläder och skor	520	Skäliga levnadskostnader enligt Konsument verket
Fritid	670	Skäliga levnadskostnader enligt Konsument verket
Hygien	700	Skäliga levnadskostnader enligt Konsument verket
Färdtjänst	650	Högekostnadsskydd
Hyra	7 800	Bedömd snitthyra i Täby LSS
Medicin	200	Högekostnadsskydd 2 400 kr/år
Läkare/tandläkare	100	Högekostnadsskydd 1 200 kr/år
Semester	500	Avsättning för årlig semester
Arvode till god man	762	Genomsnittlig kostnad 9 155 kr/år
Skatt	1 455	Skattetabell 31 på aktivitetsersättning dvs. ca 21 % i skatt + TV-avgift
<hr/>		
Summa kostnader	19 750	kr/mån
Underskott per månad	- 1 495	kr/mån

Exempel på andra individuella utgifter		
Glasögon	100	
Extra slitage av kläder	100	
Särskilda regelbundna fritidsaktiviteter	300	
Specialkost	400	Exemplet för glutenfri kost enligt Konsumentverket
<hr/>		
Summa	900	kr/mån

RÄTTSLIGA DEFINITIONER

Merkostnader

En mycket viktig princip för FUB:s medlemmar är principen om merkostnader. Denna princip, som sedan många år anses vara rådande inom svensk rätt, innebär att den enskilde inte ska ha några merkostnader på grund av sin funktionsnedsättning. Syftet är att omfattande behov av omvårdnad p.g.a. funktionsnedsättning inte ska ge en lägre levnadsstandard än den som gäller för personer utan motsvarande behov. Till följd av detta beaktas till exempel vissa merkostnader inom både vårdbidrag och handikappersättning. Även om merkostnaderna inte alltid kompenseras fullt ut visar dessa lagar på just denna princip. Merkostnadsprincipen kommer även tydligt till uttryck i 19–21 §§ LSS där det framgår att inga andra avgifter än de som står uppräknade där får tas ut av en enskild enligt LSS.²⁷

Förbehållsbelopp

Ett förbehållsbelopp är ett fastställt belopp som en enskild person har rätt att behålla av sina egna medel innan en avgift får tas ut av en kommun. Om det är så att kommunen vid sin utredning kommer fram till att en person inte når upp till förbehållsbeloppet ska avgiften minskas. Däremot innebär inte ett underskott att kommunen automatiskt fyller på upp till förbehållsbeloppet. Ligger man på minus är man hänvisad till att söka ekonomiskt försörjningsstöd.

Förbehållsbelopp enligt LSS

I 19 § LSS står det, angående avgift för bostad, fritidsverksamhet och kulturella aktiviteter, att kommunen ska se till att den enskilde får behålla tillräckliga medel för sina personliga behov. Det framgår inte exakt hur detta ska beräknas eller hur stort beloppet är, men i beloppet borde ingå t.ex. mat, kläder, vård, fritid och semester. Eftersom den enskilde enligt 7 § LSS ska tillförsäkras goda levnadsvillkor måste även detta beaktas vid bedömningen.

³⁰ Skäligen avgifter för bostad, fritidsverksamhet och kulturella aktiviteter får tas ut av dem som har hel allmän ålderspension, hel sjukersättning eller hel aktivitetsersättning enligt socialförsäkringsbalken eller annan inkomst av motsvarande storlek, enligt de grunder som kommunen bestämmer. Avgifter får dock inte överstiga kommunens självkostnader. Kommunen ska se till att den enskilde får behålla tillräckliga medel för sina personliga behov. I andra fall än som anges i 18–20 §§ får avgifter eller ersättning för kostnader inte tas ut för insatser enligt denna lag.

Förbehållsbelopp enligt socialtjänstlagen (SoL)

I 8 kap. 6-7 § SoL regleras beräkningen av förbehållsbeloppet för kommunens sociala tjänster (hemtjänst, dagverksamhet, kommunal hälso- och sjukvård och i bostad med särskilt boende som inte omfattas hyreslagen). 2022 motsvarar detta belopp 5 653 kronor/månad. I beloppet ingår personliga kostnader och gemensamma hushållskostnader. Många kommuner har valt att ha ett högre förbehållsbelopp för personer under 65 år, cirka 6 218 kronor/månad. Enligt 8 kap. 8 § i samma lag ska kommunen höja minimibeloppet i skälig omfattning om särskilda omständigheter föreligger; t.ex. kostnader för god man, fördyrade kostnader för resor. Den faktiska kostnaden bör godtas om den inte är oskäligt hög.

För de sociala tjänsterna finns dessutom ett högkostnadsskydd²⁸, som år 2022 uppgår till 2 170 kronor/månad.

³¹ 8 kap. 5 § SoL

UTREDNINGAR OM DET EKONOMISKA LÄGET

Nedan följer ett axplock av de senaste årens utredningar.

Brist på brådska

I den statliga utredningen "Brist på brådska" (SOU 2008:102) konstaterades att låga inkomster i kombination med höga hyror i LSS-bostäder leder till ett liv i fattigdom. Utredningen konstaterade att det behövs en generösare försörjning än i dag för personer med medfödda eller tidigt förvärvade funktionsnedsättningar, som är så omfattande att aldrig kommer att kunna arbeta. Vidare konstaterade utredningen att detta främst gäller personer som bor i vissa typer av boenden, t.ex. enligt LSS. Förutom att hyran är hög i dessa boendeformer tillkommer även andra utgiftsposter som tillsammans medför att ersättningen via socialförsäkringssystemet i form av aktivitetsersättning inte räcker. Utredarna ansåg att ersättningen för dessa ovan nämnda individer borde knytas till de handikappolitiska målen. Framförallt avseende full delaktighet i samhällslivet och jämlikhet i levnadsvillkor. Ersättningen bör syfta till att de personer som har omfattande funktionsnedsättningar får bättre ekonomiska förutsättningar.

Möjlighet att leva som andra

I den statliga utredningen "Att leva som andra" (SOU 2008:77) framgår att det då inte fanns någon aktuell studie som urskildde LSS- och assistansberättigade personers levnadsvillkor i förhållande till den övriga befolkningen. "Alla tillgängliga studier visar att levnadsförhållandena fortfarande är sämre för personer med funktionsnedsättningar än för befolkningen som helhet". Ekonomin nämns särskilt bland många andra livsområden. "Skillnaderna är särskilt stora mellan befolkningen som helhet och personer med omfattande funktionsnedsättningar". Utredningen lade visserligen fram förslag om viss höjning av det statliga bostadstillägget och att en ny statlig utredning om hyressättningen i LSS-bostäder skulle tillsättas, men dessa förslag ledde inte fram till någon åtgärd.

Alltjämt ojämlikt

I rapporten "Alltjämt ojämlikt" från Socialstyrelsen 2010 konstaterade man att den ekonomiska situationen för personer med funktionsnedsättning inte har studerats i tillräcklig utsträckning. "Socialstyrelsen bedömer att regeringen bör ta initiativ till en översyn av den ekonomiska situationen för personer med insatser enligt SoL eller LSS. Särskilt angelägna är frågorna rörande den låga nivån på disponibel inkomst samt den höga förekomsten av långvarigt ekonomiskt bistånd bland unga personer med insatser enligt SoL".

Inkomster och utgifter för vissa personer 20-64 år med funktionsnedsättningar

2010 kom rapporten "Inkomster och utgifter för vissa personer 20-64 år med funktionsnedsättningar" från Socialstyrelsen. Det var en bearbetning av statistikundersökning genomförd av SCB. I rapporten ingick inte personer som bor i gruppboende, boende enligt LSS eller särskilt boende enligt SoL. Socialstyrelsen såg ett behov av studier som beskriver den ekonomiska situationen och övriga levnadsförhållanden för personer med intellektuell funktionsnedsättning och för personer med omfattande flerfunktionsnedsättningar. Socialstyrelsen konstaterade också att många urvalsundersökningar³² inte inkluderar personer som bor i bostad enligt LSS. Socialstyrelsen ansåg det speciellt angeläget att beskriva och följa levnadsvillkoren för personer med intellektuell funktionsnedsättning och personer med flera och omfattande funktionsnedsättningar. En del står utanför arbetsmarknaden; d.v.s. saknar arbetsförmåga. Andra både vill och kan arbeta men har sämre chanser att få ett arbete. Många behöver insatser och stöd av olika slag under hela sitt liv.

Statens folkhälsoinstitut

Rapporten från Statens folkhälsoinstitut visar på hur dålig ekonomi leder till sämre livsvillkor. Studier har visat att personer med intellektuell funktionsnedsättning i Sverige bl.a. har en ökad sårbarhet för många sjukdomar jämfört med befolkningen i övrigt. "Grupper som ofta beskrivs som mindre resursstarka, till exempel de med kort utbildning, låg inkomst, sämre boende, begränsade möjligheter att påverka och vara delaktig, har också generellt sett sämre hälsa". Psykisk ohälsa är ungefär två till tre gånger högre hos personer med intellektuell funktionsnedsättning i förhållande till hela befolkningen. Personer med intellektuella funktionsnedsättningar har sämre levnadsförhållanden på i stort sett alla livsområden jämfört med den övriga befolkningen - i synnerhet när det gäller arbete, inkomst och socialt umgänge.

³² Rapporten "Alltjämt ojämlikt" från Socialstyrelsen 2010

³³ Uppdrag om delmål mm inom ramen för "En strategi för genomförande av funktionshinderspolitiken 2011-2016", Dnr VERK 2011/442, Statens folkhälsoinstitut.

Boende på (o)lika villkor - merkostnader i bostad med särskild service enligt LSS

I mars 2021 presenterades resultatet av en statlig utredning om merkostnader i LSS-bostäder. Av den enkätundersökning som utredningen genomförde framgår att hyrorna i LSS-bostäder varierar kraftigt. Bland dem under 65 år är det cirka 63,5 procent som har en hyra under taket för bostadstillägget, 5 600 kronor, medan 36,5 procent har en högre hyra.

Mer än hälften av alla som bor i en bostad med särskild service enligt LSS, bor i kommuner som vid hyressättning inkluderar värdehöjande faktorer i form av tillgång till gemensamhetsutrymmen, personal med mera. I de kommuner som endast utgår från lägenhetsytan vid hyressättningen är hyran i genomsnitt lägre jämfört med de kommuner där vissa värdehöjande faktorer beaktats.

Det förekommer kommunala subventioner riktade mot hyran i form av kommunala bostadstillägg, en högsta hyra för dem som bor i en bostad med särskild service enligt LSS, att hyressättningen sker med hänsyn till den låga inkomsten hos målgruppen generellt eller genom subvention av hyrorna i nyproduktion. Bruksvärdessystemet ger en högre hyra för en bostad med särskild service enligt LSS än för andra jämförbara lägenheter på grund av tillgången till gemensamhetsutrymmen och vård och omsorg. Det innebär att hyran innehåller en merkostnad. Även om hyran i dag inte har beräknats med den utgångspunkten finns det alltid en möjlighet att sätta hyran utifrån bruksvärdet och därmed också en risk för sådana merkostnader.

Utgångspunkten bör vara att merkostnader ska betraktas på samma sätt oavsett om den enskilde bor i en bostad med särskild service enligt LSS eller på något annat sätt. Det statliga ansvaret för merkostnader på grund av funktionsnedsättning omfattar därför även sådana kostnader vid beslut om en insats enligt LSS.

Merkostnader som är kopplade till att bo i en bostad med särskild service enligt LSS bör ersättas inom merkostnadsersättningen. Utredningen föreslår att den som bor i LSS-bostad ska ha rätt till merkostnadsersättning för boende med 30 procent av prisbasbeloppet per år. För den som även har andra merkostnader ska, vid beräkningen av merkostnadernas storlek, boendet i en bostad med särskild service enligt LSS anses ge merkostnader om 25 procent av prisbasbeloppet per år.

³⁴ Proposition 1992/93:159, s. 187

³⁵ RBD 1994:8

Hyrorna

I 19 § LSS regleras vilka kostnader som får tas ut av den enskilde; bl.a. för avgift för bostad enligt § 9 LSS. Den enskilde ska ha rätt till ett förbehållsbelopp när avgiften tas ut. Denna reglering ger uttryck för merkostnadsprincipen. Det finns inga hinder i lagstiftningen för att LSS-bostäder upplåts på ett sätt så att ett hyresförhållande uppstår. I förarbetena till LSS uteslöts inte heller möjligheten med hyror i LSS-bostäder, men boendet i form av en rättighet enligt LSS och de begränsningar i avgiftshänseende som finns i LSS, innebär vissa rättsliga skillnader gentemot vanliga hyresförhållanden. Vad dessa rättsliga skillnader skulle vara framgår dessvärre inte av förarbetena, men detta uttalande bör inte kunna tolkas på annat sätt än att lagstiftaren menade att hänsyn skulle tas till den enskildes ekonomi utifrån principen om merkostnader även vid hyresförhållanden. I brist på tydlighet vad gäller hyresförhållanden i LSS-bostäder fanns det därmed från början ett rättsligt vakuum.

1994 föll en dom i dåvarande bostadsdomstolen där man konstaterade att flera bestämmelser i hyreslagen inte ska tillämpas när det handlar om särskilda boendeformer, medan andra ska tillämpas. Till exempel skulle bruksvärdesprincipen och regler om besittningsskyddet tillämpas. I vilken omfattning sades emellertid inte.³⁴

Om man som hyresgäst och hyresvärd tvistar om hyrans storlek ska den fastställas till ett skäligt belopp. För att kunna avgöra om hyran är skälig används den s.k. bruksvärdesprincipen, vilket är en jämförelse med hyresbostäder som med hänsyn till bruksvärdet är likvärdiga.³⁵ För att kunna avgöra om lägenheter är tillräckligt jämförbara, tittar man på bostadens storlek, modernitetsgrad och planlösning samt fastighetens egenskaper, som tvättstuga, garage, hiss och bullernivå med mera.

Utöver detta tittar man även på fastighetens omgivning, läge, närhet till kommunikationer och butiker.

³⁴ Proposition 1992/93:159, s. 187

³⁵ RBD 1994:8

Redan 1994 stod det således klart att det var upp till enskilda individer att driva ärende i Hyresnämnden samtidigt som det klargjordes att den s k bruksvärdesprincipen skulle gälla LSS-bostäder. Det som är problematiskt med att tillämpa bruksvärdesprincipen är bland annat att det kan vara svårt att jämföra LSS-bostäderna med andra allmännyttiga bostadslägenheter. Storleken på lägenheten och badrummen är ofta större på grund av att de är utformade för personer med särskilda behov och svårigheter.

De faktorer i lägenheten som beror på funktionsnedsättningen bör med merkostnadsprincipen i åtanke inte medräknas. Det finns däremot faktorer som höjer värdet på lägenheten vid en värdering enligt bruksvärdesprincipen, som den enskilde kanske inte ens kan dra nytta av till följd av sin funktionsnedsättning. Det kan t.ex. vara balkong eller fin utsikt.

2003 konstaterade Socialstyrelsen att det är hyror som förekommer i LSS-bostäderna och inte avgifter.³⁶ Året dessförinnan hade Svenska Kommunförbundet föreslagit kommunerna att de kunde följa praxis och därmed räkna med de gemensamma utrymmena vid hyressättningen.³⁷

2005 föll en dom i dåvarande Regeringsrätten där domstolen ansåg att det inte stred mot lag att ta ut hyra för de gemensamma utrymmena i en LSS-bostad, däremot var det inte möjligt att inkludera personalutrymmen i hyresunderlaget.³⁸ Regeringsrätten konstaterade även bland annat att den så kallade bruksvärdesprincipen är tillämplig på dessa hyresförhållanden.

Regeringsrätten gjorde en märklig tolkning av förarbetena till LSS när de gemensamma utrymmena räknades med i hyresunderlaget. I och med detta avgörande så blev det fritt fram för kommuner att låta de gemensamma utrymmena ingå i hyresunderlaget, vilket medförde att ytan blev större och följaktligen även hyrans storlek. Med hänsyn till merkostnadsprincipen i LSS borde skrivningarna i förarbetena till LSS rimligen ha tolkats av dåvarande regeringsrätten på så vis att ingen kostnad får tas ut av den enskilde om den är hänförlig till funktionsnedsättningen. Regeringsrätten gjorde en rent språklig tolkning och kom då fram till att endast personalutrymmen bör vara undantagna från underlaget vid hyressättning.³⁹ På grund av sin funktionsnedsättning och bristen på sociala kontakter är gemensamhetsutrymmena ofta det ställe där man har ett socialt utbyte med andra människor. De gemensamma utrymmena är viktiga då de skapar möjligheter till social träning och social kontext. Det är en absolut förutsättning att dessa utrymmen finns för att de som bor bostaden ska kunna tillförsäkras goda levnadsvillkor genom insatsen.

³⁶ Socialstyrelsens skrivelse till Regeringen, dnr 72-1219/2006, Problem kopplade till lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) – särskilt insatsen bostad med särskild service för vuxna.

³⁷ Svenska Kommunförbundets cirkulär 2002:54

³⁸ RÅ 2005 ref. 28

³⁹ "En avgift bör kunna tas ut av huvudmannen för bostad. Avgiften bör avse den enskildes privata bostad. Den enskilde bör däremot inte ha kostnader för gemensamhetsutrymmen och personalutrymmen. De senare bör betraktas som del av den särskilda service och omvårdnad som skall ges i anslutning till bostaden." (Prop. 1992/93:159)

Rättsläget gör sedan flera år att det är möjligt för kommunerna att ta ut marknadsmässiga hyror och även hyra för gemensamhetsutrymmena i bostaden.

Samtidigt visar Socialstyrelsen på att de boendes tillgång till de gemensamma utrymmena ofta är begränsade.⁴⁰

Sammanfattningsvis kan man alltså konstatera att trots att det finns studier som visar på att personer med en funktionsnedsättning har dålig ekonomi och att hyror i LSS-bostäder är ekonomiskt betungande, har ingenting gjorts för att förbättra situationen. Merkostnadsprincipen har helt och hållet urholkats vad gäller insatsen bostad med särskild service enligt LSS.

Det hyresrättsliga besittningsskyddet

I Hyreslagen (Jordabalken 12 kap.) regleras under vilka förutsättningar en hyresgäst kan få sin besittningsrätt till sin lägenhet förverkad:

- När hyresgästen inte har betalat hyran eller har betalat hyran för sent.
- När hyresgästen har stört sina grannar.
- När hyresgästen i annat fall i hög grad har åsidosatt sina förpliktelser.
- När huset ska rivas eller byggas om i stor omfattning.
- När den som hyr ut ett en- eller tvåfamiljshus ska bo i det själv eller ska sälja det. När den som hyr ut en bostadsrättslägenhet ska bo i den själv eller ska sälja den.

Det är hyresvärden som ska bevisa att det finns skäl för att avtalet ska upphöra.

2012 föll en dom i Högsta förvaltningsdomstolen (HFD) som i hög grad påverkar det hyresrättsliga läget för personer som bor i LSS-bostäder.⁴¹ HFD konstaterade nämligen att kommunens skyldighet att anordna LSS-bostäder i sin egen kommun vägde tyngre än den enskildes önskan att få bo kvar i en LSS-bostad i en annan kommun. Besittningsskyddet i en LSS-bostad är därmed inte jämförbart med besittningsskyddet för en person som bor i en allmännyttig bostadslägenhet.

⁴⁰ Socialstyrelsen tillsynsrapport 2013.

⁴¹ HFD 2012 ref. 59

Om kommunen bestämmer sig för att "ta hem" en person, som varit placerad i en annan kommun, finns det inte mycket den enskilde kan göra. Den enskilde har i stort sett heller inga möjligheter att tacka nej till en bostad med hänvisning till att hyran är för hög och kan inte heller välja en billigare bostad. Den person som beviljas en LSS-bostad är i behov av omfattande behov av hjälp och stöd i sin livsföring och är därför hänvisad till de bostäder som erbjuds och kan inte välja andra bostäder.

Dessutom lever personer i LSS-bostäder i ensamhushåll, vilket gör att en hög hyra blir extra tung med en låg inkomst.

Detta rimmar illa med den grundlagsfästa principen om likhet inför lagen, vilken innebär att alla medborgare har rätt att få samma skydd av lagarna, och inte diskrimineras av någon lag. Denna princip finns i regeringsformen 1 kap. 9 §, men finns också i artikel 7 i FN-konventionen om de mänskliga rättigheterna.

Sammanfattningsvis kan man konstatera följande: Merkostnadsprincipen till trots så belastas personer ekonomiskt till följd av sin funktionsnedsättning och den rättsliga ställningen som hyresgäst är försvagad i förhållande till övriga hyresgäster.

Jämställdhet

Forskning visar att personer med intellektuella funktionsnedsättningar i allmänhet och kvinnor med intellektuella funktionsnedsättningar i synnerhet är ekonomiskt utsatta. En studie om sysselsättning efter gymnasiesärskolan visar att kvinnor med intellektuella funktionsnedsättningar arbetar i lägre grad än män med intellektuell funktionsnedsättning.⁴²

2014-2016 genomförde Försäkringskassan och Arbetsförmedlingen ett regeringsuppdrag att effektutvärdera arbetslivsinriktade insatser för unga med aktivitetsersättning.⁴³ Studien visar att den positiva effekten av arbetslivsinsatsen Supported Employment endast gäller för män. Det framgår även att insatsen Case Management har haft större effekter för män än för kvinnor.

Jämställdhetsmyndigheten och Myndigheten för delaktighet har genomfört en kartläggning av utmaningarna att nå ekonomisk jämställdhet för kvinnor med funktionsnedsättning. FUB har deltagit i myndigheternas sakkund. I april 2019 presenterades resultatet av kartläggningen, som bland annat visar att kvinnor med funktionsnedsättning är överrepresenterade i den grupp vars inkomst understiger den relativa fattigdomsgränsen.⁴⁴

⁴² Jessica Arvidsson "Sysselsättning och social rättvisa. En nationell registerstudie om 12 269 unga vuxna med intellektuell funktionsnedsättning", avhandling Högskolan i Halmstad, 2016.

⁴³ Försäkringskassans och Arbetsförmedlingens rapport "Effektutredning av insatser med aktivitetsersättning", 2017.

⁴⁴ "Ekonomisk jämställdhet för kvinnor med funktionsnedsättning" - rapport från Jämställdhetsmyndigheten och Myndigheten för delaktighet, 2019.

**Utanförskap till följd av
intellektuell funktionsnedsättning
och dåliga ekonomiska livsvillkor
leder till ett liv i fattigdom!**

**Man kan inte ha goda levnadsvillkor
när man är fattig!**